

H.

(1551—1554.) Dávid Ferencz mint beszterczei tanodaigazgató s péterlakai plébános. A beszterczei káptalan fölterjesztései.

Az olvasó joggal kérdezheti tőlem: ha meggyőző ok nélkül az 1510. évet Dávid F. születési évének elfogadtam, hol s mivel töltötte el egyetemre menéseig a tevék korára eső 10—12. életévét? Feleletem az: bővebb bizonyítékom nem volt, a hagyományt elvetnem nem lehetett, mert halálakori életidejét, őt ismerők hagyták emlékezetben, a mit küzdelemteljes életmunkásságán kívül testi elgyöngülése s utóbbi éveiben keze reszkető vonásai is igazolni látszanak. ¹⁾ A hitelesítés maradjon fenn a jövő kegyeletének s buvárszorgalmának. Sőt Wittembergben létére következett négy életévéből is kritikailag bizonyos értesítést adni nem vagyok képes, egész után törekedve, teljesre vágyva, féligazsággal megelégedni kénytelen.

A beszterczei ágost. hitvallásuak gymnasiumi könyvtára régi Albumai legelsőjében 1771-n egy káptalani régi kézirat nyomán összeállítot az odavaló tanodaigazgatók névsora, melyben a 9-ik helyen latinul ez volt írva: „*Dávid Ferencz*, kolozsvári, 1551.“, utána e megjegyzés: „Ezen kilencz igazgató szolgálata még a pápistaság korára esik. Ezután az ágostai hitvallásuak következnek.“ ²⁾ A beszterczei káptalan levéltárában szintén van 1599-ről egy ív alakú kéziratgyűjtemény, mely a káptalan jogait és kiváltságait foglalja magába s az írásmód egykorunak mutatja. Két függeléke közül egyik 1660-ból való, mely azon káptalan területén 1550. vagyis az ott végbe ment reformatio első éve óta volt plébánosokat és prédikátorokat idő- és sorrendben mutatja; a másik 1710. íratott. Az elsőben latinul e följegyzés olvasható: „*péterfalvi plébános Dávid Ferencz*.“ Egy folytatólag következő másik jegyzés pedig ez: „félelemből Szebenbe menekült.“ Az utolsóban szintén ily megjegyzés jő elé: „*péterfalvi plébános, kolozsvári Dávid Ferencz*, a ki Kolozsvárra menekült.“ ³⁾

Ez adatokat én Müller Traugott Mihály korábbi, Krammer Frigyes jelenlegi beszterczei ágost. hitv. lelkész s Wittstock Károly volt gymnasiumigazgató urak leveleiből ⁴⁾ és az utóbbinak: „*A beszterczei*

¹⁾ Látható a Kőrajzok IV-ik száma alatt.

²⁾ *Series Rector. Scholae Bistriciensis e vetere Manuscripto huc inserta* sat. 1771. die 6-a januarii.

³⁾ *Monumenta vetera et recentia Jurium et Privilegiorum Capituli Bistriciensis* sat. 1599.

Ennek függeléke: *Ordo et Series Plebanorum seu Pastorum . . . . .* ab Anno 1550.

⁴⁾ Az elsőé 1866. jan. 17. másodiké 1878. sept. 5. harmadiké 1864. febr. 25. költ.

gymnasium rövid története“ czimü művéből vettem, ¹⁾ a hol Dávid F.-ről ez iratik: „A wittenbergi egyetemen, a reformatio bölcsőjében képzett ezen férfinak a beszterczei tanodába meghivatása bizonyíték arra, hogy ott és a vidéken a reformatio már akkor el volt terjedve, a tanoda is arra használtatott, hogy számára szilárd talaj készüljön. 1551—52-ik évi igazgatói működéséről semmi sincs fentartva; de föltehető, hogy ő az új tudomány meggyökereztetésére nagy befolyással volt, mert mint első protestáns pap hivatott meg Péterfalvára, honnan rövid időn Kolozsvárra távozott.“ Annyi tény, hogy Dávid F. meghivatva, vagy Mecénása által kirendelve 1551—52. külsőleg még mint r. katolikus szolgált, később mint Luther hitvallására áttért, azon vidéken az 1552—54. közötti éveket tölthette el; Szebenbe vagy Kolozsvárra távozását homály fedi. A mit kortársa Schesaeus a következő évi széki zsinaton jelenlétéről emlékezetben hagyott, hátrább lesz elmondva.

Dávid F.-nek péterfalvi plébánossága idejében 1554. midőn Erdély I. Ferdinánd hatalma alatt volt, Bornemisza Pál ottani r. kath. püspök egyetemes zsinatot akart tartani Gyula-Fejérváratt a reformatio tovább terjedése megakadályozása végett, meghivta arra a beszterczei káptalan-köri papságot is egy feddő s egy kiengesztelni kívánó körlevélben; az elsőben közpoenitentia tartásra, bűneik megbánására s téves útaikról szivők szerint az Urhoz visszatérésre hiva fel őket; a másodikban a zsinat azon céljával ismertetve meg: hogy tanácskozzanak a vallás és keresztény hit iránt támadt egyenetlenségek és meghasonlások felől, meg fogván hallgattatni az egyház minden hív szolgájának szeretettel, szeliden s türelmesen kifejezendő nézete, hogy így az ellentétes kérdések kiegyenlítettén, Isten igéje hirdetésében és a szentségek kiszolgáltatásában a vallás egysége s ez által a régi béke és atyafiai szeretet egész Erdélyben és a hozzá tartozó részekben ismét helyre állitassék. A káptalan szász és magyar papsága teljes számban novemb. 1.—5. tartotta meg gyűlését, s a püspöknek szintén két fölterjesztésben felelt; az elsőben az ellenök felhozott vádakra nézve sajnálatukat nyilvánítván, azokat mint rájuk nem bizonyíthatókat visszaútasították s kérték jövőben megkiméltetésöket. „Ők — így szólnak — eddig tévelyegtek s az emberi hagyományok hamis ösvényén jártak, de most a szentírás tudós magyarázói által a lelkek egyedüli igaz főpásztorához, Jézus Krisztushoz tértek, evangeliumát örömmel hallgatják, egész lélekkel elfogadják s teljes erejük szerint halálig követni el vannak határozva. Senki sem mondhatja őket kihallgatatlannul és bizonyítás nélkül hitetleneknek s vallástalanoknak, el sem ítélni, bármint vádolják és gyalázzák ellenfeleik személyöket s hittanaiakat a püspök előtt. Ők Jézus Krisztus segélyével, a próféták és Mózes törvénykönyve azon helyeit, melyeket a püspök felhozott, elleneikre visszahárítani készek, bebizonyítva, hogy épen azok olyanok a mi-

¹⁾ Erstes Programm des Evang. Gymnasiums zu Bistritz in Siebenbürgen 1852. 4.—16. ll.

nőknek őket s a velök együtt érző magyar papságot Erdély három nemzete előtt befeketíteni igyekeztek. Kérték a püspököt: szünjék meg róluk ezentul oly gonoszságokat tenni fel, s őket ártatlanul „eretnek” és „szakadár” czímmel illetni; mert ez őket, kik semmi bűnöket nem érzik, szerfölött bántja; sőt mint gyermekeket fogadja ölelő karokkal, mint hív papjait, a kik a szabados dolgokban iránta engedelmesek, háborgatóik és ellenségeik ellen védje s az üldöző éjji farkasoktól, kik — elpusztítani akarva — rájuk leselkednek, oltalmazza; ők az egyház külső igazgatására tartozó semmi dologban ellent nem tartanak, csak a keresztény vallás némely hittanaiban térnek el nézeteik; de a miket lelkiismeretes, emelkedett szívü és kegyes férfiak, ha mindent igazságosan megfontolnak, az Ur Jézus segélyével, a hit és szeretet lelke által, a szívekben az örök üdv reményét ápolva, az ország minden egyházainak békés egyetértésével és egyesülésével végezhetnének és csöndesithetnének el. Csodálkoznak, hogy a püspök őket, szegény sorsu papokat s alárendeltjeit, oly szigoruan megdorgálta; de nem dorgálta meg egyszersmind az udvarában levőket is, kik velök egyforma eretnekségben vannak, ha ugyan a szentírás igazságának tisztán hívése eretnekség; őket, kik a Szent Márton-adót minden évben megfizetik, az ország és katonaság számára szükséges minden szolgálatot teljesítnek, zavart, pártoskodást és egyenetlenséget a nép között nem támasztanak, hanem honfitársaikkal békében, hitegységben és annyira a Krisztus és apostolok tanításai szerint élnek, hogy őket senki nyilvános bűnnel nem vádolhatja; ők Isten igéjét a szentségek kiszolgáltatásával együtt, sőt a katekismust is a tudatlan népnek híven tanítják, hívebben és pontosabban, mint atyáik a megelőző századokban, Krisztusnak rájuk bizott nyájáról szorgalmasan gondoskodván. Mit kívánhat főpásztoruk tőlük, papjaitól és szeretett lelki fiaitól egyebet, mint a külső szabad és tisztességes dolgokban alattvalói engedelmességet? Egyebek felől, minők a hívek lelkiismerete, a belső isteni tisztelet dolga s a Krisztus mint főpap-rendelte igehirdetés, nyugtassa meg magát a püspök s maradjon békében; mert ha különben bánik velök — Istent tartva szem előtt s lelköket kárhozattól féltvén — kijelentik, hogy másképen nem cselekedhetnek, mint a mire az apostolok írásai tanítják, tudván, hogy Istennek inkább kell engedelmeskedniök, mint az embereknek.“¹⁾

Az egyetemes zsinat czéljára nézve második fölterjesztésökben ugy nyilatkoztak: „hogy azt nehéznek, de üdvösnek s Isten segélyével elérhetőnek vélik, de ugy, ha a püspök Krisztusnak igaz evangéliumát követi s annak dicsőségét keresi, a kit illet minden dicséret és tisztesség, és — a mitől Isten őrizzen! — ha nem forgat elméjében valamely gonosz gondolatot. Ők ime hitök és tanaik felőli vallástételeket *írott könyv* alakjában²⁾ nyilvánosan előterjesztik a végre, hogy

¹⁾ Lásd a forrást hátrább kijelölve.

²⁾ Az erdélyi reformatio történetének gyarapodása lenne, ha e könyvet a beszterczei káptalan levéltárából valamelyik, azon vidéken élő, tudós napfényre hozná.

azt bárki olvashassa s az eklézsia mondhasson róla ítéletet: vajjon az Isten igaz igéjéből vagy máshonnan származik, s hogy az ő papjaik az új tudomány keletkezése óta egyházaikban és iskoláikban azt helyesen hirdették és tanították-e? S ha ellenfeleik ezen tanokra szintén latin nyelven czáfolatot irnak és azt az ő gyülekezetök elé terjesztik, készek a Szentlélek segítségével által tanaik igazságát a szentírásból újabb védiratban [*Apologia*] megmutatni; nem pirulnak s nem félnek miattok; azokat vallják bensőleg s nem másokat tanítanak nyilvánosan, mellettök állandóul megmaradnak, nem tartva azoktól, kik emberi bölcsességeket követve másképen éreznek és másképen cselekvést parancsolnak, bár mint méltatlankodjanak is ezért ellenök, bár mint kívánják mindennap halálra üldözni, s mint a bárányt áldozatra szánni azért, hogy nem az ő emberi hagyományait, hanem azok tanait követik, kik az egyházi régi hatalomtól eltávozva, abban hasznos változásokat hoztak létre. Ők e férfiakkal együtt erősítik, hogy a mely eklézsiatanítók istentelen tanokat hirdetnek, ellenök kell szegülni, megczáfolni s Krisztus nyájának tiszta és semmi álokoskodás által meg nem rontott igazságát hirdetni, ugy, a mint azt ő, az Istennek fia kijelentette és tanította, s a mi a szentírásan alapszik. Tanaikat erős bizonyítékokkal támogatva, kijelentik: „hogy ők magukat jogosultaknak tartják arra, hogy hazájokban, Krisztus szent evangéliomát a nekik Istentől adatott kegyelem szerint eredeti tisztaságában visszaállítani s az isteni tisztelet igazán gyakorlását lehetővé tenni segítsenek, a mint az Németországban is Krisztus segítségével által végbevitetett. Ezt a csüggedező lelkiismeretek megnyugtatóására isteni jognál fogva s ama krisztusi parancs alapján teszik: *Menjetek el és hirdessétek az evangéliomot [ne a meséket] minden teremtményeknek, tanítva őket, hogy minden, a ki hiszen és megkeresztelkedik, idvezül,* — továbbá Pál apostol ama parancsa szerint: *A bűnösöket nyilvánosan fedd meg, hogy megfélemljenek.* Ezt azonban csak azok irányában gyakorolják, kik a Szentlélekre támadnak: az ördögi tanokat hívők, hamis beszédet szólók és azon megbélyegzett lelkiismeretük ellen, kik tiltják a házasságot, nem engedik meg az ételt, melyet Isten azért adott, hogy azt hálaadással vegyék a hívők és az igazság ismerői. A ki az ilyeneket és hasonló hamis tanokat hirdető atyafiakat megint, Krisztus hív és jó szolgája lesz — mondják az írás szavaival — a kit a hit beszédei tápláltak, melyek követése kötelesség. Most sem szünhetnek meg az igazság melletti tanuságtételtől, bár mint gyűlöli és bármily szánakozásra méltó eretnekeknek is tartja őket a világ, kárhóztatva, mintha hitetlenek volnának, kiknek semmi köze az egyház más híveivel. És ha üldözőik, kik a katolikus és orthodoxus nevet egyedül magukénak követelik, őket kárhóztatják, ők megemlékeznek Kain és Ezsau régi esetére s nekik engedik, hogy kinevetve, számüzve és megölve Isten választott örököseit, az Atya dicsőségét csak maguk bitorolják. . . . Szokás némelyeknél — így szólanak tovább — a világban a bünt erény helyett árulni. Ezek ki-léte s érzületök egyiránt homályos, de rövid időn földerítendi ama nap, midőn Jézus Krisztus eljő-

vend az ítéletre. Ők az Atya Isten és fia, Jézus Krisztus, az ő urok és a Szentlélek előtt nyilván vallják és bizonyítják, hogy a mostani hitkételyek között megismerik és elfogadják a próféták és apostalok azon írásait, melyeket kanonikus könyveknek hívnak, az ó- és új szövetség könyvét, azon alapot, a min, szent Pál szerint van építve Isten szent temploma, melynek főszegletköve Jézus Krisztus és a mely tudomány az Istennek hatalma, minden hívők üdvözülésére; mely prófétai és apostoli irások kegyes őseiktől három rövid hitcikk-formába vonattak össze és *Symbolum* név alatt ismeretesek, t. i. az *apostoli*, *niceai* és *athanaziusi*, melyeket a katekismusban is elismernek és vallanak . . .“

Ezután elő vannak adva tanaik: a megigazulásról, szentek imádásáról, a jó cselekedetekről, urvacsoráról és miséről, a mikre nézve az olvasót a kútfőre útalom.

„De miért hoznának fel többet — mondják — a miből egész könyv telnék ki, midőn összes hitcikkeik benne vannak a Brassóban megjelent „*Liber Reformationis*“ című könyvben, ¹⁾ mely a vallás üdvös egysége tekintetéből, az ország főrendei s a három nemzet törvényhozása által az erdélyi országgyűlésen kihirdettetett azon „*Agendá*“-val együtt, mely a szentségek kiszolgáltatását szabja meg, hogy t. i. az egész év hétköznapjain mikor és mily szertartásokat kell végbe vinni és miképen? hogy azok ugyanazon egy országban ne legyenek különbözők s egymástól eltérők, de legyen bennök egység, egyezzenek a szentirással s a keresztény hittel álljanak összhangzásban, melynek minden pontjait az eklézsiákban férfiakhoz illően megtartsák, mások kárhoztatása nélkül, Isten dicsőségére, Jézus Krisztus hívei buzgóságának növekedésére, a szerint, a mint azt nekik Izabella királyné, mikor még az országban volt, megengedte, sőt a mely tudomány és czeremoniák megtartásában őket György barát, kir. helytartó és váradi püspök s országbirája sem akadályozta. E pontok és hitcikkeket egybe vannak gyűjtve, rendezve és kiadva a wittenbergi eklézsiának azon könyvecskéjében is, melynek egyike védiratával [*Apologia*] együtt 1530-n az ágostai országgyűlésre V. Károly császárnak mutatott be a birodalmi keresztény karok és rendek jelenlétében; a másik, mely ugyan a wittenbergi eklézsiák vallásának tartalmát fejt ki teljesebben, 1551-n terjesztetett elő a keresztény katolikus tudósok által Wittenbergben ugyanazon fejedelemnek parancsára, a saxóniai fejedelem, herczegek és főrendek beleegyezésével, a saxóniai és velök egyetértő egyházak papjai aláírása alatt, sőt a mi olvasás, megfontolás és ítélethozás végett a tridenti keresztény zsinatra is be volt adva.“

„E két hitvallásformát — így végződik a fölterjesztés — annak czikkeit és szabványait, melyeknél ők — Besztercze város és vidéke eklézsiáinak papjai és lelkipásztorai, a mellettök és közelökben élő egyenesb érzésű magyar papokkal és lelkipásztorokkal együtt — mint erőtlen kicsinyek, helyesebbet alkotni és a püspök által kezdeményezett

¹⁾ Reformatio ecclesiarum Saxoniar. in Transylvania. Coronae. MDXLVII. Urkundenbuch der evang. Landeskirche A. B. in Siebenbürgen. I. Th. 1862. 6—36 U.

erdélyországi zsinathoz beadni nem képesek, mint a keresztény vallás példányát és tükörét, a valódi hittudomány végczélját, a próféták és apostalok irásai után — melyek velejét azok magukban foglalják — figyelemben tartják, eklézsiáikban követik, s ezután is Jézus Krisztus segedelmével végig megtartani akarják, minthogy e hitvallásformákban levő tudomány a régi igazhitű keresztény katolikus szentatyák nézeteitől, irott végzéseitől és conciliumi kegyes határozataitól semmi- ben nem különböznek, sőt az evangeliomi igaz hitet megerősítik: ezeket a püspöknek, mint atyjoknak elébe terjeszteni jónak látták; mindazáltal, mint nagylelkű urhoz s a lelkiekben fejökhöz, alázatosan esedeznek, hogy a megváltó Krisztus dicsőségeért, vallása iránti szeretetből s a keresztény egyesség létrehozása végett szavaikat kegyesen hallgassa meg, irásukat vegye fontolóra, fogadja béketűrőleg, magyarázza jóra s az igazság mértékzsinorjára vonva, bírálja meg: vajjon azok a szentírás egyszerűségével megegyeznek-e? hogy e tanok ősrégiségét és igaz-voltát mindazok ismerjék el, a kik olvassák, hallják, róla elmélkednek, s ekképen ők felelősség alól felmentő választ kapjanak; hogy így az erdélyi részekben Krisztus segedelmével, a szent vallásban szilárd egyesség és egyetértés jöjjön létre, a mi a pápság egybegyülésének célja, s a minek teljesítésére Jézus Krisztus az egyedüli közbenjáró által az egekben lakozó Isten előtt szívből jövő könyörgéssel imádkoznak, kérve, hogy tisztelendő püspökük mostani hivatalában a püspöki megyéjében rá bízva levő és hatósága alá rendelt egyházakat minél szerencsésebben kormányozhassa, az Ur Jézus Krisztus dicsősége terjesztésére s minden lelkek üdvére, a kinek, mint minden benne hívők megtartójának és Isten fiának őt hív alázatosságban ajánlják, esedezvén hozzá most és mindenha, hogy cselekedeteit igazgassa s tegye szerencsésekké szent neve dicsőségére, a katolikus szentegyház hasznára; egyszersmind könyörögnek az Ur Jézus Krisztushoz, Isten fiához, egyetlen megtartójukhoz, a ki bűneikért Istentől halálra adatott, de igazolásukért feltámasztatott, hogy egyházaikat is a másokéval együtt kegyelmesen igazgassa és oltalmazza, őket pedig azon hitben, szabadságban és igaz tudományban, melyben most vannak, tartsa meg, életök végeig, a Szentlélek által erősítse s ne engedje kialunni evangéliuma világát, megszűnni az eklézsiák kegyes gyülekezeteit, a melyek őt az Atyával és Szentlélekkel egyetemben imádják és segítségül hívják.“¹⁾

E fölterjesztés bátor és erős polemikus hangja, a sajátosság latin irány s a nyelv retorikai formáinak használatában való otthonosság, szerzőjeül kiváló theologust és tanári férfit gyanítatnak, tán épen Dávid F-et, a kit a következő évi széki zsinat végzéseivel védelmezésére paptársai kértek fel. Ez annál valószínűbb, mert Schesaeus maga hagyta fenn, hogy eklézsiáik papjai mások iratai, a közvitákban tett előadások megczáfolásában és önnézeteik védelmében még ekkor nem

¹⁾ *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*. Neue Folge, Erster Band. 1853. 375.—383. ll. Kiírva egy régi káptalani Colligatumból.

voltak eléggé készültek s járatosak. Nagy és jeles szolgálatokat tett tehát nekik akkor Dávid F. a ki az ellenök folyt vitákban közbámulatot keltő ékesszólást tanusított s néhány könyvet is irt Stancaro Ferencz és mások ellen. ¹⁾

De bárki irta, tény, hogy e fölterjesztések a tervezett egyetemes zsinaton meg nem jelent beszterczevidéki papság véleményét talpraesetten fejezték ki. Egy önálló, öntudatos vallásos szellem erőteljes nyilvánulásai voltak, mik azon vidék, sőt az egész ország reformatiojának vezérgondolatát, az új hittan, cultusügy és egyházi rendtartás szentírásos nyugvó alapeszméit és indokait nagy körvonalokban mutatták. A XVI–XVII., sőt XVIII-ik századi, pragmatismus, belső összefüggés és a történetbölcsészeti felfogásnak sejtelmével sem birva irt egyháztörténelmi művekben ama nagy átalakulási forrongás ily plastikailag kidomborodva sehol feltüntetve nincs. Lazán összefűzöttek, eszmeüresek, a valódi tartalom, rendszeresség és alak minden szépséget nélkülözők amaz írók művei. Itt élet van és erő, lélek és izom, a tartalom és alak meglepő összhangja. Ama fölterjesztésekben mintegy föltáruznak a kor vallásos mozgalmainak rugói, megelevenülnek a lelkeket uraló hiteshzmék, a fejevári püspököt aranyos tyarával, mint a hierarchia hajthatatlan képviselőjét, a beszterczevidéki papságot rókatorkos prémü dolmányban, fejér nyestes magyar süveggel, a lelkiismeret szabadsága bajnokai ként, mintha maga előtt látná az olvasó. E fölterjesztések a multnak bezáródása s a jövő ajtajának fölnyílása. A r. kathol. püspök a zsinaton vissza akarta terelni a Luther hitvallásu papságot saját vallása kebelébe; ez férfias határozottsággal kijelentette: „hogy az egyház iránt a külsőkben engedelmeskedni kész, tartozásait teljesíti, de a hit dolgában Istennek kíván engedelmeskedni, reformatoraik tanait tartja a szentírással és lelkiismeretével egyezőnek, s az egyház régi egységét maga is helyreállítandónak véli, de a szentírás alapjára visszatéréssel, a mit ők már megtettek s a mire a püspököt is fiui alázatossággal fölkérték.“

Megtartatott e a zsinat s eredménye mi volt? az emlékiratok nem szólnak felőle. A káptalan bátor elhatározása Besztercze vidékén a reformatio elébe gördíteni szándékolt akadályt elhárította. Izabella özvegy királyné és fia országukba visszatérése pillanata mind közelebb jött, Bornemisza püspök aligha használt kényszert a felterjesztést tevő papság ellenében, s a Szent-Márton-adónak a püspök részére fizetése a *secularisatio* által nem sokára megszűnván, a papság tényleg saját szász és magyar püspökei hatósága alá ment át. . . Minden hihetőséggel 1552–54. azon évek, melyekben Dávid Ferencz beszterczevidéki több paptársaival együtt nyilvánosan kitért a r. kathol. egyházból s átment a Luther és Melancton tanait valló ágostai egyház kebelébe.

¹⁾ Merke zur Geschichte der Sachsen in Siebenbürgen, zusammengesetzt von Georg D. Teutsch. Drittes Heft. 323–354. II.